

1.01 UDK
930.1(497.1)"1980/1999":94(100)"1939/45"
Prejeto 17. 7. 2000

Božo Repe*

Mesto druge svetovne vojne v notranjem razvoju Slovenije in Jugoslavije**

IZVLEČEK

V prispevku prikazuje avtor spremembe v razumevanju zgodovine 2. svetovne vojne, kakršne so nastale v Jugoslaviji po smrti Josipa Broza-Tita leta 1980. Osemdeseta leta so zaznamovale ostre polemike o sodobni zgodovini, posebno zgodovini 2. svetovne vojne. Te polemike so se razvijale nacionalistično do konca osemdesetih let, ko so bili vsi institucionalni in osebni stiki med jugoslovanskimi zgodovinarji pretrgani. V Sloveniji so bile polemike osredotočene na vprašanje vloge komunistične partije, kolaboracije med 2. svetovno vojno oz. narodnoosvobodilno vojno, polastitev moči po vojni, poboja pripadnikov Slovenskega domobranstva in razmerij med političnimi nasprotniki. Avtor zaključuje - v povezavi s pomembnimi spremembami v Evropi po letu 1990, razpadom Jugoslavije in osamosvojitvijo Slovenije ter demokratizacijo slovenske družbe - s ponovno neizogibno ocenitvijo 2. svetovne vojne kljub temu, da večina Slovencev še nadalje gleda nedvoumno na fašizem-nacizem in narodnoosvobodilno gibanje med drugo svetovno vojno.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Slovenija, Jugoslavija, posledice, polemike, revizija

ABSTRACT

THE PLACE OF THE SECOND WORLD WAR IN THE INTERNAL EVOLUTION OF POST WAR SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

In the paper, the author deals with a change of attitudes towards the Second World War, emerged in Yugoslavia after the death of Josip Broz-Tito in 1980. The 1980 marked by stormy polemics over the recent history and especially the Second World War. These polemics grew progressively nationalistic until, in the late 1980s, all institutional and personal contacts between Yugoslav historians were broken. In Slovenia, the polemics have mainly focused on the role of the Communist Party, collaboration during the National Liberation War, seizure of power after the War, execution of members of the Home Guard (Domobranci) and retaliation against political adversaries. The author concludes that - in the context of the momentous changes in Europe after 1990, the disintegration of Yugoslavia, and the independence and democratization of Slovenian society - a reassessment of the Second World War has been inevitable but despite that, the majority of Slovenes continue to view positively the Fascist and resistance movement of that war.

Key words: Second World War, Slovenia, Yugoslavia, consequences of, polemics, reassessment of

* Dr., izredni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2.

** Referat na 19. mednarodnem kongresu zgodovinskih znanosti, Oslo, 6. - 13. avgust 2000.

Druga svetovna vojna v Jugoslaviji in Sloveniji je bila do začetka osemdesetih let v glavnem obravnavana v okviru naslednjih elementov: vodilna sila osvobodilnega gibanja je bila komunistična partija, ki je pod okriljem druge svetovne vojne začela z revolucionarnimi ukrepi in je po vojni tudi izvedla revolucijo; v Jugoslaviji je med vojno potekala tudi (neformalna) državljanska vojna;¹ za vojno obdobje je bil značilen dualizem oblasti (mednarodno priznana kraljeva vlada v izgnanstvu na eni strani, novi organi oblasti zrastle iz osvobodilnega gibanja pod Titovim vodstvom, ki so si prizadevali za mednarodno priznanje, na drugi strani), pri čemer so zahodne sile (zlasti Velika Britanija) poskušale problem razrešiti na osnovi delitve interesnih sfer (v jugoslovanskem primeru po načelu "fifty-fifty"; ob koncu druge svetovne vojne se je zaradi odpora na vsem slovenskem (in hrvaškem) etničnem ozemlju, ne glede na predvojne meje, odprla možnost revizije zahodne meje (Julijska Krajina, Trst, Koroška),² kar je privedlo do zaostritve odnosov z zavezniki (tržaška kriza); obstajala je velika nevarnost spopada med zahodnimi zavezniki in Sovjetsko zvezo, v katerega bi bila vpletena tudi Jugoslavija, kjer bi lahko prišlo do nadaljevanja državljanske vojne.

Slovenija (kjer so zadnji vojaški spopadi potekali še sredi maja 1945, teden dni po nemški kapitulaciji) je vojno je končala kot del jugoslovanskega odporiškega gibanja in s tem kot del protifašistične koalicije; to ji je omogočilo priključitev Primorske (eno tretjino nacionalnega ozemlja), ne pa tudi združitve vsega etničnega teritorija; v Jugoslaviji je - v skladu s Titovo politiko bratstva in enotnosti, ki je temeljila na izrecnem priznanju vseh jugoslovanskih narodov in na pravici do samoodločbe - formalno dosegla federativen status, dejansko pa je zaradi prej navedenih razlogov prišlo do centralizacije na vseh področjih (vključno z ukinitvijo slovenske partizanske vojske, ki je bila vključena v JA); izvedeni so bili revolucionarni ukrepi (nacionalizacija, agrarna reforma), izveden obračun z nasprotniki (ta del dogajanja se do osemdesetih let ni omenjal oz. se je prikazoval omejeno in enostransko), uveden t.i. sistem ljudske demokracije in administrativnega socializma.

Po Titovi smrti leta 1980 je postopoma prišlo do bistveno drugačnega vrednotenja zgodovinskega dogajanja. Dogajanje je mogoče do določene mere primerjati z odnosom Francozov do druge svetovne vojne in do Vichyja, kot ga je opisal Henry Rousso,³ le da se je v Jugoslaviji problem odprl več kot dve desetletji

¹ Državljska vojna večinoma ni bila interpretirana v ideološkem smislu (kot boj za oblast med dvema nasprotujočima si taboroma, revolucionarnim in kontrarevolucionarnim) pač pa kot boj med narodnoosvobodilnimi silami in kolaboranti oz. narodnimi izdajalci. V Sloveniji je bil obstoj državljanske vojne sploh zanikan, šele sredi osemdesetih let je bil v historiografijo uvedena definicija, da je šlo za elemente državljanske vojne, ki je bila časovno (od leta 1942 dalje) in geografsko omejena (na t.i. Ljubljansko pokrajino, to je na italijansko okupacijsko cono). V vojaškem smislu je sicer vedno šlo za kombiniran boj kvislinskih in italijanskih oz. nemških enot proti partizanom, "čista" državljanska vojna pa je dejansko potekala zgolj jeseni 1943, po kapitulaciji Italije, ko so se spopadale prejšnje enote Milizie volontarie anticomuniste in maloštevilnih četnikov s partizani. Milizia volontaria anticomunista (Prostovoljna protikomunistična milica) imenovana tudi vaške straže, je pod pokroviteljstvom italijanskih okupatorjev nastala spomladi 1942 in naj bi varovala posamezna ozemlja pred nasiljem partizanov.

² Revizija zahodnih mej je bila tudi cilj emigrantske vlade, ki je s strani Velike Britanije tudi dobivala (precej neobvezujoče) izjave o podpori.

³ Rousso: *Le syndrom de Vichy*. Seuil, Paris 1990.

kasneje.⁴ Zaradi prejšnjega prikrivanja, ideološke kontrole in izrabe zgodovinskih tem za politične in mednacionalne boje pa je bil toliko silovitejši. Kritika se je najprej izražala prek literarnih del, pri čemer so sodelovali tako najbolj znani jugoslovanski pisci (npr. Dobrica Ćosić), kot taki, ki so si ime z obravnavo vojnega in povojnega dogajanja šele ustvarili.⁵ Problemi, povezani z obravnavo skupne preteklosti jugoslovanskih narodov so se nato preselili takorekoč v čisto politiko. Politične elite v posameznih republikah so prek vrednotenja preteklosti poskušale utrditi svojo pozicijo in svojo vizijo preureditve jugoslovanske družbe. Vse, kar je bilo povezano z vrednotenjem preteklosti - umetniška dela, spomini, feljtonistika ali "prava" zgodovinopisna dela, je postalo predmet polemik, zaradi česar se je meja med strokovnim zgodovinopisjem in bolj poljudnimi žanri zabrisala, zgodovinopisna stroka pa se je vedno bolj politizirala in zapirala v republiške meje. "Kadar se cela zgodovina hoče napisati z določenih, medsebojno nasprotnih pozicij, to postane del politične borbe v Jugoslaviji," je leta 1985 zapisal dr. Dušan Bilandžić.⁶ Osemdeseta leta v Jugoslaviji so bila boj za interpretacijo preteklosti ("videli bomo, kaj se bo zgodilo v preteklosti" je tedaj zapisal srbski novinar Aleksandar Tijanić). Toliko knjig, strokovnih razprav, publicističnih del, časopisnih člankov, okroglih miz, radijskih, televizijskih in drugih debat z zgodovinopisno vsebino ni izšlo oz. ni bilo v nobenem desetletju prej, morda pa ne celo v vseh skupaj.⁷ V tej ihti je bila prihodnost dejansko pozabljena in ni presenetljivo, da nihče od jugoslovanskih zgodovinarjev ni napovedal razpada Jugoslavije.

Krivulja obravnave zgodovinskih tem se je začela vzpenjati leto ali dve po Titovi smrti. Pred tem je še vladalo nekakšno pietetno zatišje, zbiranje sil, potem pa se je kar usulo in "zgodovinopisna nevihta" se je sprevrgla v vztrajen in nepretrgan dež, ki je ponehal šele v začetku devetdesetih.⁸ Najbolj intenzivne so bile polemike od srede osemdesetih let do leta 1988, ko se je oblikoval odnos posameznih narodov do bodočnosti Jugoslavije in so nastajali nacionalni programi (1986 Memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti, leta 1987 slovenski nacionalni program, objavljen v Novi reviji).

Tako kot so se trgale komunikacije na politični ravni, so se trgale tudi med jugoslovanskimi zgodovinarji in so bile konec osemdesetih let (razen redkih osebnih vezi) tako rekoč prekinjene. Vsaj od leta 1988 dalje je bila misel na organizacijo kakšnega pomembnejšega vsejugoslovanskega srečanja popolna utopija. Tudi Zveza zgodovinarjev Jugoslavije je po zadnjem skupnem kongresu v

⁴ O možnosti oz. nemožnosti primerjave med Francijo in Slovenijo glej: Božo Repe: Francija med drugo svetovno vojno: vprašanje kolaboracije, odpora in epuracije ter možne primerjave s Slovenijo. *Borec*, št. 561-562-563, 1988, str. 5-92.

⁵ Sam se v prispevku omejujem predvsem na del zgodovinopisne obravnave. Obširneje sem problem obravnaval v članku: Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala, *Zgodovina za vse*, 1996, št. 1, str. 69-78.

⁶ Dušan Bilandžić: Predrasude povijesti. *Vjesnik*, 9. 11. 1985, str. 6.

⁷ Celovitega pregleda nad vso jugoslovansko časopisno in drugo historiografsko produkcijo, ki gre v osemdesetih letih v stotine člankov, si zaradi pomanjkljive bibliografije in razpada države ni mogoče ustvariti. Sam sem pri pisanju pričujočega prispevka upošteval približno 150 časopisnih in revijalnih člankov (dostopnih v Sloveniji) o tistih temah, ki so bile najbolj v ospredju polemik.

⁸ Po izračunu Dušana Bilandžića je bilo v Jugoslaviji na temo druge svetovne vojne med leti 1979 in 1982 426 posvetov zgodovinarjev in udeležencev narodnoosvobodilne vojne (Dušan Bilandžić: *Jugoslavija poslije Tita 1980-1985*, Zagreb 1986, str. 200). Sredi osemdesetih let je ta intenzivnost še narasla, v drugi polovici pa postopoma zamrla oz. se omejila na posamezne republike.

Prištini (1987) potihem zamrla. Zadnje večje skupno dejanje, v katerem so sodelovali tudi zgodovinarji, je bila nova verzija Enciklopedije Jugoslavije, ki pa zaradi razpada države ni bila izdana do konca. V zadnjem natisnjenem zvezku je bil na novo ovrednoten nastanek države leta 1918 in njen kasnejši razvoj. Kljub številnim kritičnim pripombam so novo verzijo zgodovinske intepretacije sprejele vse republiške redakcije, vendar je knjiga zaradi razpada države obležala v skladišču založbe v Zagrebu. Že leta 1987 pa je dokončno propadel poskus, da bi izdali Zgodovino Jugoslavije; dva zvezka o obdobjih do 18. stoletja sta namreč izšla že v šestdesetih letih, za nadaljevanje pa jugoslovanski zgodovinarji niso zmogli dovolj enotnosti.

Prevrednotenje vojnega dogajanja in prvih nekaj let po vojni je sicer sodilo v kontekst širšega obračuna s preteklostjo in ga je treba ocenjevati tudi v luči razpadanja Jugoslavije. Zato je bilo spornih tem ogromno, bile so zelo raznovrstne, zajemale pa so različna zgodovinska obdobja (vendar s poudarkom na novejši zgodovini). Jasno prepoznavni sta bili dve "ciljni" točki polemik.⁹ Prvo - vprašanje (socialistične) družbene ureditve - je bilo problematizirano skozi kritiko revolucije. Drugo - vprašanje mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji - je bilo problematizirano skozi kritiko jugoslovanskega (kon)federalizma. Oboje pa je bilo neposredno povezano z obdobjem druge svetovne vojne, vlogo komunistične partije v njej in koncipiranjem t.i. avnojske Jugoslavije.

V začetni fazi konfliktov je postal "objekt" obravnave zlasti Josip Broz-Tito, ki je bil kot vodja narodnoosvobodilnega gibanja in revolucije tudi glavni kreator poveljne jugoslovanske ureditve in s tem simbol obeh spornih točk. Rušenje Titovega mita je začel njegov uradni biograf Vladimir Dedijer, ki je v drugi biografski knjigi o Titu (prva je izšla leta 1953) z naslovom *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza -Tita* (Zagreb, Rijeka 1981) objavil mešanico dokumentov, spominov in tudi nepreverjenih zgodb, ki so zadevale tako Titovo zasebno življenje kot vprašanja revolucionarnih ukrepov in mednacionalnih odnosov.¹⁰ Dedijer (ki mu je bolj kot za takšen ali drugačen politični koncept šlo za lastno promocijo) v tej knjigi še ni konsistentno načeval obeh spornih vprašanj (je pa to storil v nekaterih kasnejših), pa tudi v ocenjevanju Tita ni šel tako daleč, kot nekateri drugi pisci, ki so Tita preprosto proglasili za "poslušnega špijona Kominterne".

Knjiga, ki je dejansko načela ideološko strukturo oblasti v Jugoslaviji, je bila delo beograjskih sociologov Vojislava Koštunice in Koste Čavoškega *Stranački pluralizam ili monizam* (Beograd 1983), v katerem sta avtorja opisala poveljni

⁹ Med konkretnimi temami, ki so v zvezi z drugo svetovno vojno povzročale razhajanja, so bile odločitve drugega zasedanja AVNOJ-a novembra 1943 v Jajcu in ustanovitev federalne države, t.i. bujanska konferenca konec leta 1943 (na kateri so se albanski delegati izrekli za priključitev Kosova in Metohije k Albaniji); vprašanje smisla oborožene vstaje, državljanska vojna (zlasti močan je bil pritisk po rehabilitaciji četnikov), iz zgodovine neposredno po drugi svetovni vojni (vendar še v povezavi z njo) pa obračun z nasprotniki (poboj vrnjenih kvislinških enot), prevzem oblasti s strani komunistične partije skozi t.i. sistem ljudske demokracije in izvedba revolucionarnih ukrepov, odnos med Jugoslavijo in SZ in z njim povezana stalinistična narava jugoslovanskih oblasti ter spor z Informbirojem.

¹⁰ Kritični zapisi o Titu so oblasti spodbudili, da so sprejele zakon o zaščiti imena in dela Josipa Broza-Tita, ustanovljen je bil tudi poseben odbor, ki naj bi se ukvarjal s tem (podobno tudi z zaščito drugih mrtvih revolucionarjev). Slovenski zgodovinar dr. Dušan Biber je nato ironično predlagal, naj bi ustanovili kar odbor za zaščito revolucije.

prevzem oblasti s strani komunistične partije, pri čemer sta upoštevala zlasti srbsko videnje problema.¹¹

Drugo vprašanje, to je problem ureditve mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji, se je odprlo ob objavi dveh knjig Veselina Djuretića *Saveznici i jugoslovenska ratna drama* (Beograd 1985). Knjiga (ki je bila proglašena za "prvorazredno historiografsko provokacijo") je sicer nameravala rehabilitirati četništvo. Djuretić je v njej problematiziral tudi vprašanje revolucije in državljanske vojne. Del knjige pa je bil namenjen tudi dokazovanju, da drugo zasedanje Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (Avnoja) 29. novembra 1943 v Jajcu ni ustrezno rešilo srbskega vprašanja. Z napačnim tolmačenjem teh sklepov naj bi se po piščevem mnenju kasneje začel tudi proces dezintegracije Jugoslavije. Seveda ni bilo naključje, da je bila ob svečani promociji Djuretićeve knjige v srbski Akademiji znanosti in umetnosti prvič omenjena tudi zahteva po t.i. tretji Jugoslaviji (po vrnitvi na nekdanjo centralistično ureditev).¹²

Medtem ko je pri kritiki (in obrambi) revolucije v vseh sredinah obstajalo določeno sozvočje tako rekoč do konca osemdesetih let, pa so se sredi osemdesetih let nasprotujoče si pozicije nacionalnih historiografij že popolnoma izkristalizirale. Sredi osemdesetih let so izšla tri historiografska dela, ki so zbudila veliko pozornosti in so bila v različnih sredinah dočakana zelo različno, pač v znamenju gesla "kakršno koli izjavo daste danes, bodisi o zgodovini, bodisi o čemerkoli, vnaprej veste, da bo vaša sodba v nekaterih sredinah dočakana z aplavzom, v drugih pa na nož."¹³ Šlo je za knjige Dušana Bilandžića *Istorija SFRJ* (Zagreb 1985), Janka Pleterskega *Nacije, Jugoslavija, revolucija* (Beograd 1985) in Branka Petranovića ter Momčila Zečevića *Jugoslavija 1918-1984* (Beograd 1985). Bilandžić je bil obtožen, da Srbom pripisuje težnje po redefiniranju Jugoslavije, Petranović in Zečević, da sta z izborom in krajšavami dokumentov poskušala prikazati srbski pogled na nastanek in razvoj Jugoslavije, Pleterski pa je bil kritiziran zaradi teze o "mnogonacionalni revoluciji" (vsak posamezen narod v Jugoslaviji je med vojno pod vodstvom delavskega razreda kot vodilne politične sile izbojeval temeljno politično bitko sam, na svoji način, s svojimi močmi in svojimi specifičnimi problemi). Tej tezi se je ostro uprl Petranović, zaradi česar je med obema zgodovinarjema prišlo do polemik; prvič sta sicer polemizirala že dve leti prej, 1983 ob izidu Petranovićeve knjige *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji*. V polemiko s Petranovićem se je najprej na okrogli mizi v beograjskem Inštitutu za sodobno zgodovino nato pa tudi v časopisih konec leta 1985 spustil tudi dr.

¹¹ "Meščanska" interpretacija odnosov v Kraljevini Jugoslaviji ter vrednotenje narodnoosvobodilnega boja in revolucije se je sicer v posameznih delih pojavila že v sedemdesetih letih (prej je bila značilna le za pisanje emigrantskih piscev, katerih dela so ilegalno prihajala v Jugoslavijo). Meščanski pisci so v svojem pisanju negirali "plemenite" cilje revolucije, predstavljali narodnoosvobodilni boj kot državljansko vojno, dejavnost KPJ pa kot slepo poslušnost Kominterni in boj za oblast. Ta boj naj bi KPJ (označena za stalinistično partijo) dobila le zaradi spleta okoliščin in "makiavelizma", z izvedbo revolucije pa naj bi v jugoslovansko družbo vrnila absolutizem 18. stoletja (to tezo je razvijal npr. Ljubomir Tadić v knjigi *Tradicija i revolucija*, ki je izšla v začetku sedemdesetih let). Pomemben element tovrstnega pisanja je bila tudi rehabilitacija kvislinskih in kontarevolucionarnih sil. To pisanje je imelo določen vpliv tudi na marksistično zgodovinopisje, saj je le-to vsaj deloma načelo nekatere problematične teme (npr. poboj kvislingov po drugi svetovni vojni ali t.i. "leva gibanja" (obračun z domnevnimi razrednimi nasprotniki) v Črni gori leta 1942, pa tudi drugod.

¹² Dr. Zlatko Čepo: *Opake besjede gospoda akademika*. Danas, 14. 10. 1986, str. 25-28.

¹³ Dušan Bilandžić: *Predrasude povijesti*. Vjesnik, 9. 11. 1985, str. 6.

Dušan Biber. Biber (sicer oster kritik poskusov rehabilitacije četništva in velikosrbstva) je nasprotoval Petranovićevi tezi, da so bili četniki tudi antifašisti.¹⁴

Ključen pa ni bil "slovensko - srbski" historiografski spor, ki je služil bolj za ogrevanje.¹⁵ Ključen je postajal hrvaško - srbski spor, ki je z občasnimi izbruhi v prvi polovici osemdesetih let tlel že dlje časa, čeprav največkrat zavil v ideološke konflikte. Srbski in črnogorski zgodovinarji (npr. Velimir Terzić v knjigi *Slom kraljevine Jugoslavije*) so lansirali tezo, da je hrvaški narod leta 1941 izdal Jugoslavijo (tej tezi je javno nasprotoval hrvaški zgodovinar dr. Ljubo Boban). Na osnovi takih tez je del zgodovinarjev zahteval, da zgodovinopisje razišče in dokaže "obstojanje kontinuitete med nacionalističnimi in separatističnimi gibanji in organizacijami, ki so si prizadevale razbijati Jugoslavijo med svetovnjima vojnoma, in današnjimi nacionalizmi."¹⁶

V nekaterih drugih delih¹⁷ je bila postavljena teza o genocidnosti Hrvatov, ki da izvira še iz 16. in 17. stoletja, ne pa "samo" iz časov Paveličeve NDH. To je pomenilo stopnjevanje historiografske vojne med hrvaškimi in srbskimi zgodovinarji (vsak je pisal seveda v svojih revijah in časopisih) vse do začetka prave vojne in še čez.¹⁸

"Spustitev psa z verige", kot je navzkrižno obstreljevanje z zgodovinopisnimi temami označil slovenski zgodovinar dr. Tone Ferenc, je bilo za politiko dvorezno. Po eni strani ji je ustrezalo (in ga je - zlasti v medrepubliških sporih - spodbujala), po drugi strani ji je zrastle čez glavo, saj je načenjalo njeno legitimnost, utemeljevano v revoluciji. Zato je poskušala zgodovinarje - komuniste nekako pripraviti do tega, da bi "psa začeli loviti." Ker pa so bili tudi marksistični zgodovinarji različnih nacionalnosti in kljub članstvu v ZKJ tudi različnih političnih in ideoloških prepričanj, ne nazadnje pa med sabo tudi sprti, je bil to precej jalov posel. Proti koncu osemdesetih let politika discipliniranja ni več imela moči niti na simbolni ravni. Boj za interpretacijo preteklosti se je nadaljeval v posameznih republikah.

V Sloveniji je - podobno kot drugod po Jugoslaviji že v osemdesetih letih - prišlo do obravnave prej zatajevanih ali enostransko obdelanih tem ali vsaj do načrtov, da bi jih obdelali.¹⁹ Ta obravnava je segala od ideološko-propagandnega stigmatiziranja narodnoosvobodilnega boja do resnih znanstvenih obravnav. V ospredju obravnave so bile zlasti teme kot je monopolizacija odporiškega gibanja (Osvobodilne fronte) s strani komunistične partije, usmrtnitve kolaboracionistov in

¹⁴ Mirko Arsić: Ambicije in interesi, Komunist, Ljubljana, 27. 12. 1995 in drugi članki.

¹⁵ Tudi slovensko - srbski spor sicer ni bil nepomemben, še zlasti, ker so ga v Srbiji povezovali s slovensko podporo Albancem. V Sloveniji je v osemdesetih letih izšlo nekaj knjig o Kosovu in Albancih, ki so bile za srbske zgodovinarje, še bolj pa politike, sporne.

¹⁶ Agonija učiteljice življenja (pogovor s prof. dr. Miomirjem Dašićem, predsednikom Zveze zgodovinarjev Jugoslavije), objavljen v beograjski reviji Duga, ponatis v Naši razgledi, 21. 11. 1986, str. 651.

¹⁷ Npr. Vasilije Krestić: O genezi genocida nad Srbima. Književne novine, Beograd, 15. 9. 1986.

¹⁸ Polemike so sicer sprožale nekatere druge teme že prej, npr. o hrvaškem komunističnem voditelju Andriji Hebrangu (uradno naj bi po vojni v zaporu naredil samomor, dejansko so ga verjetno ubili), ki so mu dokazovali sodelovanje z ustaši ter nacionalistično in separatistično naravnost (kar naj bi bila sicer značilnost hrvaških komunistov med vojno). Že od konca šestdesetih let je bilo sporno število pobitih Srbov v ustaškem koncentracijskem taborišču Jasenovac (zaradi dokazovanja o manjši številki od uradne je bil tedaj napadan dr. Franjo Tušman, v osemdesetih letih pa je dr. Ljubo Boban o številu pobitih polemiziral z dr. Rastislavom Petrovićem).

¹⁹ Eden takih je bil npr. načrt za objavo dokumentov o narodnem izdajstvu in kolaboraciji oz. kontrarevoluciji, ki pa potem ni bil realiziran.

protikomunistov med vojno, izvajanje t.i. druge faze revolucije (obračunavanje s 'kulaki' in drugimi razrednimi nasprotniki na osvobojenem ozemlju), vprašanje, kdo je začel državljansko vojno, še posebej pa poboj vrnjenih domobrancev ob koncu vojne. O pobojih je pisala emigrantska literatura, posamezni zgodovinarji so ga omenjali tudi v Jugoslaviji (npr. Dušan Biber v feljtonu v zagrebškem Vjesniku u srijedu 17. in 24. oktobra 1973). Na velik odmev v javnosti in ostro reakcijo slovenskih politikov pa je naletel šele intervju pisatelja in med vojno enega od nekomunističnih voditeljev Osvobodilne fronte Edvarda Kocbeka v tržaški reviji Zaliv leta 1975, v katerem je govoril tudi o pobojih domobrancev in se zavzel za narodno spravo.²⁰ V sedemdesetih letih so se sicer umirili odnosi med katoliško cerkvijo in državo (cerkev so oblasti šteje za glavno zagovornico kolaboracije in do začetka šestdesetih let tudi za najnevarnejšo opozicijo), kar se je izrazilo tudi v izjavi ljubljanskega nadškofa dr. Pogačnika leta 1977. V izjavi je nadškof v zvezi z medvojnimi dogajanjem med drugim dejal, da v imenu katoličanov "odpuščamo vse, kar nas je po človeški krivdi hudega zadelo. Vse, kar se je v imenu krščanske vere krivic zgodilo, obsojamo..."²¹ Leta 1984 so se polemike znova razvnele zaradi spisa *Krivda in greh*, v katerem je sociologinja Spomenka Hribar za domobrance zapisala, da so se tudi oni borili za domovino in se zavzela za narodno spravo. Predlagala je tudi, naj bi kot simbol sprave v Ljubljani postavili obelisk.²² Njene teze so v osrednjem časopisu Delo kritizirali, še preden so bile objavljene, ostro je potem nanje reagiral del vodstva Zveze komunistov in Zveze borcev, spis pa je lahko izšel šele nekaj let kasneje. V stroko je (tudi zaradi pomanjkanja dokumentov) obravnava usode domobrancev prodirala počasi. Na četrti (in zadnji) okrogli mizi britanskih in slovenskih zgodovinarjev leta 1985 je potekala razprava o njihovi izročitvi,²³ sicer pa je bila to do začetka devetdesetih let predvsem tema časopisnih zapisov in publicistike.

Vprašanje sprave je postalo aktualno po spremembi oblasti spomladi leta 1990. Pred zamenjavo je izjavo v zvezi s spravo dalo Predsedstvo Republike Slovenije, temu pa je nato sledila tudi slovenska škofovska konferenca. Predsedstvo republike je svoja stališča objavilo v posebnem pismu 5. marca 1990. Zavzelo se je za "državlansko umiritev". V pismu je bilo izraženo stališče, da je med drugo svetovno vojno, predvsem v Ljubljanski pokrajini, boj Osvobodilne fronte naletel na nasprotovanje dela državljanov in da so se ti iz različnih razlogov (ideološki in politični razlogi, napake osvobodilnega gibanja) obrnili proti osvobodilnemu gibanju ter se pri tem povezali z okupatorjem. Predsedstvo se je zavzelo za preučitev odgovornosti državnih organov za storjene krivice in za spravo, ki naj je stranke ne bi izkoriščale v politične namene. Izjava je bila predložena v izvedbo skupščini, vendar ta v času pred zamenjavo oblasti nanjo ni reagirala. Škofovska konferenca, ki jo je vodil spravljeni škof dr. Alojzij Šuštar, je 13. marca spravo z mrtvimi

²⁰ Edvard Kocbek - pričevalec našega časa (intervju Borisa Pahorja z Edvardom Kocbekom). V: Zaliv, Trst, 1976, ponatis: Naši razgledi, 9. 5. 1975.

²¹ Iz pridige ljubljanskega nadškofa in metropolita Jožefa Pogačnika, na veliki četrtek, 7. aprila 1977. France M. Dolinar, Resnici na ljubo (dalje Resnici na ljubo) : Izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih, Družina, Ljubljana 1988, str. 24. Obžalovanje zaradi napak, ki so jih med vojno zagrešili "nekateri duhovniki in nekateri katoličani" je v izjavi predsedniku povojne slovenske vlade če julija 1945 izrekel tudi tedanji vikar ljubljanske škofije in kasnejši škof Anton Vovk (glej nav. d. str. 19).

²² Spomenka Hribar: *Krivda in greh*. Maribor 1990.

²³ Konec druge svetovne vojne v Sloveniji (uredil Dušan Biber), Borec, 1986, št. 12.

označila kot spoštljivo priznanje dostojnega spomina na vse mrtve, ne glede na to, kako in zaradi kakšnega prepričanja so izgubili življenje, zavzela se je za ureditev grobov in presojo dogodkov v času druge svetovne vojne in po njej v okviru tedanjega časa in tedanjih razmer ter ob čim jasnejšem ugotavljanju vzročnih povezav. Po mnenju škofov bi se morali tudi odpovedati vsaki želji po obračunavanju.²⁴ Izjava je sicer odstopala od ostrega protikomunističnega tona v verskem tisku in nastopih večine cerkvenih ideologov.

V govoru ob konstituiranju večstrankarske skupščine 9. maja 1990 je njen prvi predsednik France Bučar dejanje označil za konec državljanske vojne, ki je Slovence lomila in hromila skoraj pol stoletja.²⁵ Še pred volitvami je Stranka demokratične prenove (naslednica Zveze komunistov) obsodila t.i. dolomitsko izjavo, s katero si je komunistična partija leta 1943 uzurpirala oblast v Osvobodilni fronti in izničila njeno koalicijsko organiziranost. Ustanovljena je bila organizacija domobranskih veteranov z imenom Nova slovenska zaveza (po istoimenski politični zvezi, ki je v Sloveniji nastala leta 1942 na pobudo Draže Mihailovića). Ta si je prizadevala za uveljavitev domobranske resnice, s pomočjo cerkve je postavljala spominske plošče domobrancem in poskušala ugotoviti število pobitih. Nova slovenska zaveza je zagovarjala stališče, da je bila med vojno komunistična nevarnost večja od okupacije in da je bil zato oborožen odpor na strani okupatorjev proti odporniškemu gibanju legitim.

Po prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 in zamenjavi oblasti je prišlo do simbolične spravne slovesnosti na enem od krajev, kjer so bili pobiti domobranci (Kočevski Rog). V spravi slovesnosti sta sodelovala predsednik države in nadškof katoliške cerkve.²⁶ Sprava slovesnost - razen na simbolni ravni - na ideološka razhajanja in poglede na drugo svetovno vojno ni bistveno vplivala. V parlamentu je bila ustanovljena komisija (najprej poizvedovalna, nato po osamosvojitvi nova, preiskovalna), ki na bi povojne poboje in pravno dvomljive procese celovito preučila, vendar svojega dela ni končala.²⁷

Ker pa je bil to tudi čas boja za osamosvojitve in so bili v ospredju nacionalni interesi, je kazalo, da bodo ideološka nasprotja v zvezi z vrednotenjem druge svetovne vojne in njenimi posledicami po vojni, potisnjena v ozadje. Kljub temu pa je bilo nekaj manjših ekscesov, povezanih s preteklostjo, bodisi pri bolj zagretilih lokalnih oblastnikih, bodisi pri posameznikih. Ponekod je prišlo do odstranjevanja

²⁴ Slovenska škofovska konferenca: Izjava o narodni spravi, 13. marec 1990. Resnici na ljubo, str. 31.

²⁵ France Bučar: Prehod čez rdeče morje. Ljubljana 1993, str. 11.

²⁶ Katoliška cerkev je med vojno ravnala v različnih okupacijskih območjih različno (v nekaterih so duhovniki podpirali partizansko gibanje) v t.i. Ljubljanski pokrajini (italijanskem okupacijskem območju) pa se je zaradi kolaboracije in nasprotovanja odporniškemu gibanju (ki ga je enačila s komunizmom) možno izpostavila.

²⁷ Preiskovalna komisija o raziskovanju povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih tovrstnih nepravilnostih je bila ustanovljena 5. julija 1993 in je o svojem delu izdala prehodno poročilo v dveh delih (Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije št. 38, 4. 10. 1996 in Poročevalec št. 42, 17. 10. 1996). Komisija si glede dela poročila in sklepov ni bila enotna. Strinjala se je v obsodbi množičnih pobojev in v tem, da pravno in moralno odgovornost zanje nosi prejšnja državna oblast, ter izrazila obžalovanje zaradi pobojev. "Poudarila" pa je tudi zgodovinsko vlogo narodnoosvobodilnega gibanja za osvoboditev in graditev slovenske državnosti. Manjšinski del komisije pa je poleg tega ocenjeval, da pravno in moralno odgovornost za izvršene poboje nosi vodstvo komunistične partije in zahteval, da sodne oblasti zločine kategorizirajo in kazensko in pravno ukrepajo proti domnevnim storilcem.

posameznih spomenikov (zlasti Titovih) in drugih simbolov, povezanih z drugo svetovno vojno in revolucijo. Na splošno pa je prehod potekal na visoki kulturni ravni, še vedno pa potekajo polemike v zvezi s spomenikoma dveh najpomembnejših komunistov in voditeljev narodnoosvobodilnega boja (Borisa Kidriča in Edvarda Kardelja), ki stojita na vidnih mestih v centru Ljubljane. Do politične delitve je prišlo ob določanju novih praznovanj leta 1990, vendar je zaradi tesnega razmerja sil v parlamentu prišlo do kompromisa, po katerem se je v spomin na odpor ohranil 27. april (dan ustanovitve Osvobodilne fronte). Bil pa je preimenovan v Dan odpora proti okupatorju. Ob praznovanjih je del političnega spektra to praznovanje bojkotiral (to počne tudi danes), večkrat je v parlamentu prišlo do neuspešnih poskusov, da bi praznik ukinili, ostre polemike pa je leta 1995 izzvalo tudi obeleževanje zmage nad fašizmom oziroma konca druge svetovne vojne.

Po relativno mirnem stanju v prehodnem času osamosvajanja se je boj za interpretacijo preteklosti znova razplamtel. Novi predsednik parlamenta Herman Rigelnik, manager pragmatičnega duha, je sredi devetdesetih let slovenske zgodovinarje zaprosil, naj pripravijo znanstveno poročilo o novejši zgodovini Slovencev. Besedilo naj bi bilo zgodovinopisna podlaga za opredeljevanje državnega zbora do nekaterih odprtih vprašanj bližnje preteklosti.²⁸ Skupina dvanajstih zgodovinarjev različnih generacij je nato pripravila poročilo na 111 straneh, ki je naletelo na različne odmeve, na odločitve politikov pa ni imelo večjega vpliva.

Sredi devetdesetih let so se začela tudi prizadevanja katoliške cerkve za rehabilitacijo medvojnega škofa ljubljanske škofije dr. Gregorija Rožmana, ki je bil po vojni v odsotnosti obsojen zaradi kolaboracije in narodnega izdajstva. Ta prizadevanja je močno podpiral tudi državni tožilec Anton Drobnič, sicer nekdanji domobranec. Drobnič je najprej naročil zgodovinsko študijo o Rožmanu, ki naj bi pokazala na neupravičenost obsodbe,²⁹ predlagal pa je tudi revizijo procesa. O zahtevi sodišče po pritožbi še ni dokončno odločilo. Tik pred iztekom mandata je tožilec zahteval razveljavitev sodbe, vendar je to zahtevo njegova naslednica umaknila. Med Rožmanovimi soobtoženci so bili tudi vodja slovenskih domobrancev general Leon Rupnik, šef politične policije med vojno dr. Lovro Hacin, emigrantski politik dr. Miha Krek, domobranski polkovnik Milko Vizjak ter nacistični zločinec Ervin Rösener (za njega sicer tožilec, ki se je skliceval na to, da je bil proces nezakonit, ni zahteval razveljavitve sodbe, vendar bi bil v primeru ugotovitve sodišča, da proces ni bil legitimen, seveda prav tako oproščen).³⁰

V letih 1997 in 1998 je nastalo več osnutkov deklaracij o narodni spravi ter vrednotenju dogajanja med drugo svetovno vojno in po njej, ki so jih napisale razne stranke (med drugim tudi Združena lista socialnih demokratov, naslednica nekdanje Zveze komunistov Slovenije). Najbolj ostre, ki so jih pripravile desne stranke, so komunistično partijo obtoževale za prevzem oblasti in povojne poboje, obdobje komunističnega režima med leti 1945 in 1990 označevale za obdobje

²⁸ Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1995: znanstveno poročilo. Ljubljana 1995, uvodno pojasnilo.

²⁹ Študiji, ki sta izšli v knjigi Rožmanov proces (Ljubljana 1996), sta ločeno napisala dr. Tamara Griesser Pečar in dr. France M. Dolinar. Pečarjeva se je postavila v izrazito obrambno vlogo, medtem ko je bil Dolinar previdnejši in je Rožmana obravnaval bolj problematizirano.

³⁰ Delo, 18. 11. 1998, str. 4; Predlog državnega tožilstva okrožnemu sodišču v Ljubljani.

totalitarizma, režim pa za zločinski.³¹ Desne stranke, zlasti socialdemokratska, so tudi zahtevale sprejem lustracijske zakonodaje po češkem vzoru. Prizadevanja, da bi razne deklaracije uskladili v eno, ki bi bila sprejemljiva za vse stranke in bi jo nato sprejel parlament ter tako na politični ravni določil "resnico" o medvojnem in povojnem dogajanju, niso uspela.

Zgodovinopisje zahtevi po reviziji zgodovine, ki je izhajala predvsem iz političnih in ideoloških zahtev ob zamenjavi oblasti, zaradi več razlogov večinoma ni sledilo. Že v osemdesetih letih se je uveljavila nova, mlada in neobremenjena generacija, ki, potem ko se je otresla enega tutorstva, ni hotela drugega, poleg tega pa je bila večina dosežkov starejše generacije vsaj v faktografskem smislu solidna (res pa so obstajale manj raziskane in neraziskane teme). Nastala je vrsta monografskih študij, ni pa še (razen na ravni kronik in učbenikov) na novo napisana zgodovina Slovencev med drugo svetovno vojno oz. v 20. stoletju sploh, čeprav tako delo nastaja na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Z jugoslovansko zgodovino v širšem kontekstu se v Sloveniji po razpadu države ne ukvarja skoraj nihče.³²

Od obsežnejših projektov je občasnih kritik in polemik deležna Enciklopedija Slovenije, ki so jo začeli pripravljati na začetku osemdesetih let, prvi zvezek je izšel leta 1987, zadnji pa se šele pripravljajo. Gesla, ki zadevajo drugo svetovno vojno in obdobje po njej, so bila izbrana in dostikrat napisana po prejšnjem vrednostnem kriteriju, zaradi česar so posamezne teme neuravnotežene.

Tudi v zvezi z razstavo o Slovencih v dvajsetem stoletju, ki jo je pripravil Muzej novejše zgodovine v Ljubljani, so na zgodovinopisje leteli očitki, da se drži starih ideoloških dogem in da morajo namesto zgodovinarjev posel opravljati drugi. Na pobudo pisatelja Draga Jančarja, ki je razstavo kritiziral, češ da prikazuje samo "svetlo" stran preteklosti, je nastala "dopolnilna" razstava z naslovom *Temna stran meseca*.³³ Osnovno izhodišče razstave je bilo, da je od časa, ko je komunistična partija prevzela oblast, in med vojno in po njej obračunala z nasprotniki, pa do leta 1990 v Sloveniji vladal totalitarni sistem, ki se v svojem bistvu v posameznih razdobjih sploh ni razlikoval. Razstava in istoimenski zbornik,³⁴ sta izzvala polemike, ustvarjalci razstave pa so se pri svojih tezah sklicevali tudi na Črno knjigo komunizma, čeprav je v njej jugoslovanski primer prikazan zgoščeno, predvsem v širšem regionalnem kontekstu in ne obravnava celotnega povojnega obdobja. Oktobra 1999 je Muzej novejše zgodovine v Ljubljani postavil tudi razstavo o domobrancih z naslovom *Mati, Domovina, Bog* in sočasno izdal obsežen katalog.

Najnovejši poskus revizije pogleda na obdobje druge svetovne vojne je knjiga (sedaj že pokojnega) dr. Aleksandra Bajta (sicer enega najbolj znanih jugoslovanskih socialističnih ekonomistov, vodje Ekonomskega inštituta pri Pravni fakulteti v Ljubljani in svetovalca zadnjih dveh jugoslovanskih vlad). Bajt (ki je del vojne

³¹ Poročevalec državnega zbora, 23. 11. 1997 str. 35-36; Predlog deklaracije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima. Predlog sta vložila poslanca Janez Janša, predsednik Socialdemokratske stranke Slovenije in Lojze Peterle, predsednik Slovenskih krščanskih demokratov.

³² Ena od izjem je dr. Jože Pirjevec, ki je napisal knjigo *Jugoslavija 1918-1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper 1995). Knjiga je najprej izšla v italijanščini.

³³ Muzej je D. Jančarju ob njegovih kritikah ponudil možnost, da predstavi svoje videnje resnice in ekipi, ki jo je izbral, nudil strokovno pomoč, razstavo pa je financirala država.

³⁴ *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990*. Ljubljana 1998.

preživel kot član četniškega štaba v Rimu) v knjigi poskuša rehabilitirati četništvo, partizane obtožuje, da so prvi napadli četnike in začeli državljansko vojno, ki jim je bila važnejša od odpora, sam odpor pa označuje za nesmiseln, saj bi tako ali tako prišlo do zasedbe s strani Rdeče armade in do sovjetizacije (stalinizacije) Jugoslavije. Za Slovence (in Jugoslovane) bi bilo po njegovem bolje, da bi počakali osvoboditev od zunaj in se tako izognili žrtvam.³⁵ Del tiska in javnosti je Bajtovo interpretacijo pozdravil kot revizijo zgodovine, v najbolj evforičnih komentarjih so se pojavile celo teze, da zgodovinarji niti niso več potrebni, saj je končno napisana "prava" resnica. Odgovori na Bajtove teze izhajajo iz zgodovinskih dejstev, da je bil slovenski narod med okupacijo obsojen na smrt, da so Nemci začeli z množičnim izseljevanjem in prisilno mobilizacijo in da Slovenci brez odpora ne bi preživel.³⁶ Njihova povojna usoda bi bila bistveno drugačna, če ne bi bili del protifašistične koalicije (drugačen bi bil položaj v Jugoslaviji, če bi se obnovila, drugače bi se reševalo mejno vprašanje ipd., ne bi prišlo do informbirojevskega spora in jugoslovanske neuvrščenosti itd.).

Odnos ljudi do druge svetovne vojne in do odpornišva je sicer bolj pozitiven, kot ga kažejo politične in javne polemike, ki zajemajo v glavnem isti krog razpravljavcev, v največjem delu pa se izražajo skozi komentarje istih piscev in skozi pisma bralcev v časopisih in revijah.

V reprezentativni anketi slovenskega javnega mnenja, ki jo vsako leto izvaja Fakulteta za družbene vede leta 1995 pa je bila namenjena predvsem odnosu Slovencev do preteklosti (ponovljena je bila tudi leta 1998), je večina anketirancev menila, da se je Slovenski narod leta 1941 znašel v življenjski nevarnosti in da bi Slovenci kot narod izginili, če se ne bi uprli, čeprav pod vodstvom komunistov. Le manjši odstotek anketirancev se je strinjal, da je komunistična revolucija predstavljala hujšo nevarnost kot okupacija, da je upor proti okupatorju povzročil preveč žrtev in da bi bilo zato pametneje čakati na zmago zaveznikov. Vlogo komunistov med vojno je zelo pozitivno ocenjevalo 7 odstotkov anketirancev, pozitivno več kot 57 odstotkov, negativno pa 15 odstotkov. Povojne poboje pa je skoraj polovica označila kot strahoten zločin, dvajset odstotkov kot veliko politično napako, več kot 11 odstotkov za tragično, a neizogibno posledico državljanske vojne, skoraj sedem odstotkov kot razumljivo dejanje maščevanja in osem odstotkov kot kazen za izdajo lastnega naroda. Večina tudi meni, da je imelo odporniško gibanje podporo večine prebivalstva. V nasprotju s tem je domobranstvo ocenjeno negativno, prav tako pa vloga katoliške cerkve med vojno. Vlogo katoliške cerkve v vojnih letih zelo pozitivno ocenjuje manj kot dva odstotka ljudi, pozitivno 25 odstotkov, negativno več kot 42 odstotkov in zelo negativno skoraj deset odstotkov in to kljub temu, da se po interpretacijah vodstva katoliške cerkve več kot 70 odstotkov Slovencev deklarira za katoličane.³⁷

Med letoma 1995 in 1998 je sicer opazno rahlo upadanje pozitivnega vrednotenja odpora, bolj kritičen odnos do komunistične partije in večji posluš za

³⁵ Aleksander Bajt: Bermanov dosje. Ljubljana 1999.

³⁶ Najbolj tehtno in poglobljeno kritiko Bajtove knjige doslej je objavil zgodovinar dr. Janko Pleterški v Slovenski panorami 2. 12. 1999 (Janko Pleterški o "bermanovem dosjeju").

³⁷ Podatke o obeh anketah povzemam po: Slovensko javno mnenje 1998, podatkovna knjiga, Niko Toš et al. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede - Inštitut za družbene vede, Ljubljana, december 1998 in Božo Repe: Kaj Slovenci mislimo o svoji preteklosti. V: Slovenska država, družba in javnost (ur. Anton Kramberger), Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1996, str. 85-91.

domobranstvo, kar je verjetno odraz postopne zapolnitve belih lis v zgodovino-pisju, bolj pluralne obravnave, obstoja več "resnic" pa tudi politično - medijske ofenzive.

V celoti vzeto so obdobje druge svetovne vojne in njene posledice v Sloveniji še vedno aktualna politična tema, ki ljudi deli in razdvaja. Stranke jo izrabljajo za pridobivanje političnih točk, ljudje nanjo gledajo v skladu s svojim političnim in ideološkim prepričanjem (kot kaže anketa daleč najbolj na njihovo vrednotenje vpliva osebna in družinska izkušnja, šele nato pridejo učitelji, učbeniki in mediji), mlade generacije zanima vedno manj. Na Jugoslavijo, kakršna je izšla iz druge svetovne vojne in se nato postopoma reformirala v znosno obliko samoupravnega socializma, večina ljudi gleda precej pozitivno ali vsaj nevtralnno.³⁸ V zadnjem desetletju njenega obstoja je izginil prvinski strah pred Nemci in Italijani kot glavnimi slovenskimi sovražniki, na prvo mesto pa so se zaradi notranjih konfliktov povzpeli Srbi. Po osamosvojitvi se prvotni strah in sence iz preteklosti obnavljajo, predvsem zaradi italijanskih in avstrijskih pritiskov. Zaznavno je obnavljanje neofašističnih idej v sosednji Italiji in Avstriji, kar se je še posebej pokazalo po velikem volilnem uspehu Haiderja na volitvah v Avstriji leta 1999.

Vrednotenje druge svetovne vojne v kontekstu vseh velikih sprememb po letu 1990 je bilo neizogibno in se je dotaknilo tudi Slovencev, vendar lahko tvegamo oceno, da vsaj v temeljnih postavkah pri večini ni spremenilo pozitivnega vrednotenja protifašizma in odpornišva.

Božo Repe

THE PLACE OF THE SECOND WORLD WAR IN THE INTERNAL EVOLUTION OF POST WAR SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

S u m m a r y

In the paper, the author deals with a change of attitudes towards the Second World War, which emerged in Yugoslavia after the death of Josip Broz-Tito in 1980. Among the issues raised were those regarding Tito's role in the recent national history, the nature of the Chetnik movement, the conflicts between the Yugoslav nations (the civil and ethnic war) and the resulting number of victims, the birth of the second Yugoslavia, post-war executions of collaborationists and political opponents, and the role of the Communists during the National Liberation War and the revolution. The 1980s were marked by stormy polemics over the recent history and especially the Second World War. They were voiced at various rallies and round tables as well as through press and media coverage.

These polemics grew progressively nationalistic until, in the late 1980s, all institutional and many personal contacts between Yugoslav historians were broken. As a result, all joint research projects on the common history were suspended. These polemics continued within the respective republics of Yugoslavia and, after its disintegration, within the independent states which were heavily affected by the new situation.

In Slovenia, the polemics have mainly focused on the role of the Communist Party, collaboration during the National Liberation War, seizure of power after the war, execution of members of the Home Guard (Domobranci) and retaliation against political adversaries. More recently, the very purpose of the resistance movement itself has been put in question, which, arguably, only resulted in unnecessary casualties.

The question of national reconciliation between the war-time adversaries has been unresolved since the mid-1980s. The author concludes that - in the context of the momentous changes in Europe after 1990, the disintegration of Yugoslavia, and the independence and democratization of Slovenian society

³⁸ Življenje v Jugoslaviji 8% ocenjuje kot zelo dobro, skoraj 80% kot dobro, 6% kot slabo. Pretežno pozitivne izkušnje ima 34% anketirancev, tako pozitivne kot negativne 50%, pretežno negativne pa nekaj manj kot 7%.

- a reassessment of the Second World War has been inevitable. However, he ventures to conclude that despite the polemics, the majority of Slovenes continue to view positively the anti-Fascist and resistance movement of that war.